

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯ ЖУРНАЛИ
ЖУРНАЛ ИННОВАЦИЯ В ЭКОНОМИКЕ
JOURNAL OF INNOVATION IN ECONOMICS

Рўзиев Шахбоз Набижон ўгли

мустақил тадқиқотчи

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9491-2019-2-4>

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ҲУҚУКИНИ ҲИМОЯ
КИЛИШДА ЖАҲОН САВДО ТАШКИЛОТИНИНГ
УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Аннотация: мазкур мақолада Жаҳон савдо ташкилоти доирасида интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилишда ТРИПС келишувининг ўрни, талаблари ва ҳимоя қилишда ЖСТга аъзо давлатлар томонидан қўлланиладиган усуллар ёритиб берилган.

Калит сўзлар: жаҳон савдо ташкилоти, интеллектуал мулк объекти,товар белгиси, контрафакт маҳсулотлар, патент, муаллифлик ҳуқуқи, турдош ҳуқуқ.

Рузиев Шахбоз Набижон угли

независимый исследователь

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ВСЕМИРНОЙ ТОРГОВОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПО ЗАЩИТЕ
ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Аннотация: в данной статье рассматриваются о защита прав интеллектуальной собственности в рамках Всемирной торговой организации методы используемые-членами ВТО и требований соглашения ТРИПС.

Ключевые слова: всемирная торговая организация, объект интеллектуальной собственности, товарный знак, контрафактной продукции, патент, авторское право, смежные права.

Ruziev Shakhboz Nabijon ugli

independentresearcher

PRIORITY AREAS OF THE WORLD TRADE
ORGANIZATION FOR THE PROTECTION OF
INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

Annotation: this article is discussed the protection of intellectual property rights in the World Trade Organization, the methods used by WTO members and the requirements of the TRIPS agreement.

Key words: world trade organization, intellectual property, trademark, counterfeit products, patent, copyright, related rights.

02/2018

For citation: Ruziev Shakhboz Nabijon ugli. Priority areas of the World Trade Organization for the protection of intellectual property rights. 2019, 2 vol., issue 1, pp. 24-31

Кириш

Бугунги кунда Жаҳон савдо ташкилоти(ЖСТ) га 164 мамлакат аъзо ҳисобланади. ЖСТ расмий сайти маълумотларига кўра, 98 % жаҳон савдоси ушбу ташкилотга аъзо давлатлар ҳиссасига тўғри келади. Ҳозирда 22 давлат ташкилотга аъзо бўлиш мақсадида ариза топширган. Шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси шулар қаторида.

Мамлакатимиз 2017 йилда ЖСТга аъзо бўлиш жараёнини қайта бошлади. Бу борада, Ўзбекистоннинг ЖСТга аъзо бўлиш жараёнини самарали назорат қилиш ва мунтазам мониторингини таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси томонидан "Йўл харитаси" тасдиқланди, унда иштирок этиш жараёнини тиклаш ва миллий қонунчиликни мослаштириш учун ҳужжатлар тайёрлашга қаратилган 34 та тадбирлар режалаштирилган.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг Жаҳон савдо ташкилотига кириши жараёни тайёргарлик босқичи ишларини самарали ташкил этишни ва тизимли асосда мувофиқлаштиришни таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 24 декабрдаги "Жаҳон савдо ташкилоти билан ишлаш бўйича идоралараро комиссия таркибини тасдиқлаш тўғрисида"ги қарори билан Жаҳон савдо ташкилоти билан ишлаш бўйича идоралараро комиссия таркиби тасдиқланди.

ЖСТга аъзо бўлиш жараёни бир нечта босқичдан иборат ва яқинда қўшилган қўшилган мамлакатлар тажрибаси шуни кўриш мумкинки, жараёнлар бир неча йиллар давом этиши мумкин. Ушбу даврда Ўзбекистоннинг ЖСТга аъзо бўлиш натижаларини таҳлил қилиш, баҳолаш, аъзоликнинг салбий ва ижобий жиҳатларни ўрганишга эътибор қаратилади.

ЖСТга кириш жараёнини асосий йўналишлари бўйича ЖСТга аъзо мамлакатлар ишчи гуруҳи билан тасдиқлаши лозим. Хусусан, маҳсулот ва хизматлар бозорига кириш, қишлоқ хўжалигида субсидия улуши, мамлакатларни қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари, интеллектуал мулк ҳуқуқларининг савдо жиҳатлари ва бошқалар шулар жумласидандир[11].

Мамлакатимизда ушбу соҳада Интеллектуал мулк агентлиги ваколатли ташкилот ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 февралдаги "Интеллектуал мулк соҳасида давлат бошқарувини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-4168 сонли қарори билан, билан қониқарсиз баҳолашиб, Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги тизимига ўтказилди.

Интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоялаш ҳар бир жамият тараққиёти учун муҳим саналади. Интеллектуал мулк объектига нисбатан ҳуқуқ эгасининг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, мамлакат иқтисодий ривожини учун катта амалий аҳамиятга эга. Интеллектуал мулк ҳуқуқи бузилишига қарши жавоб чораларининг етарли эмасли контрафакт маҳсулотларнинг пайдо бўлиши ва тарқалишига сабаб бўлмоқда. Контрафакт товарлар ва қароқчилик маҳсулотлари мамлакат иқтисодиёти ривожига салбий таъсир қилувчи омиллардан бири ҳисобланади[6].

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

ЖСТнинг интеллектуал мулк ҳимояси масаласини алоҳида тадқиқот предмети сифатида бир қатор хорижий ва маҳаллий олимлар ишларида ўрганиб,

ўрганилаётган масаланинг халқаро ҳуқуқий асослари, интеллектуал мулк ҳимоясидаги ЖСТнинг институционал асоси, Интеллектуал мулк ҳуқуқларининг савдо жиҳатлари бўйича (ТРИПС) битимининг ўрни, интеллектуал мулк соҳаси объектларининг турлари ва уларни талқин қилишни ўрганишга эътибор қаратган.

Акрамходжаева З.С. интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш усул ва воситаларини таҳлил қилиб, улар билан боғлиқ муносабатларни тартибга солувчи қонун нормаларини такомиллаштириш бўйича назарий ва амалий хулосалар ишлаб чиқишга эътибор қаратган бўлса[4].

Рус тадқиқотчиси Н.Н.Карпова эса, интеллектуал мулк тушунчасига ўз муаллифлик таърифини бериб, уни ЖСТда ҳимоя қилиш бўйича халқаро нормалар, шунингдек ТРИПС битимини бу соҳадаги бошқа битимлардан фарқини келтириб ўтган. Шу билан бир қаторда ривожланаётган давлатлар учун ЖСТга аъзо бўлиш интеллектуал мулк ҳуқуқини таъминлашда қуйидаги ижобий ва салбий жиҳатларини ажратиб кўрсатган.

Хусусан, 1) интеллектуал мулк ҳуқуқини самарали ҳимоя қилиш инвестицион иқлимни яхшилаши, 2) интеллектуал мулк ҳуқуқидан фойдаланиш тушунчасининг ягона талқини ишлаб чиқиши (бухгалтерия, солиқ ва молия ҳисоботларида интеллектуал мулкдан фойдаланиш ҳисобини юритиш билан боғлиқ ўзгартириш киритилиши), 3) маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш, 4) ташқи савдода дискриминацион чоралардан ҳимоя қилиниши, 5) миллий интеллектуал мулк қонунчилигини халқаро қонунчилик билан уйғунлашиши, 6) миллий бозорда умум қабул қилинган товар белгиларини тан олиниши,

7) контрафакт ва қароқчилик маҳсулотлари миқдори камайишига олиб келади.

Шу билан бир қаторда, ЖСТ доирасида янги аъзо бўлаётган ривожланаётган давлат учун интеллектуал мулк ҳимоясида қуйидаги салбий жиҳатларни келтириб ўтган: 1) ташқи бозордаги юқори рақобатнинг юзага келиши; 2) саноат соҳасидаги илмий-техникавий экспертизага бўлган талабларнинг камайиши; 3) маҳаллий бозорда товар белгилари ўртасидаги юқори рақобат юзага келиши оқибатида миллий ишлаб чиқарувчиларнинг бозордаги ўз ўрни йўқотиши; 4) чет эл аризачилари томонидан патент олишда тўланадиган божларнинг давлат бюджетига тушмаслигига олиб келишини қайд этган[5].

Тадқиқот методологияси

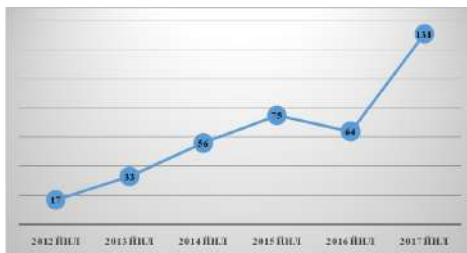
Тадқиқот давомида Республикамызда интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ҳолати илмий-тадқиқот фаолиятининг тизимли ёндашув методи асосида таҳлил қилинди. Шунингдек, ҳуқуқий тартибга солиш нормалари, интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш усуллари ҳуқуқийтаҳлил қилиниб, ушбу соҳани бошқаришда хориж тажрибаси аҳамиятини ўрганишда ҳуқуқийтаҳлил ва қиёсийтаҳлил методларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар

Бугунги кунда 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини "Фаол тадбиркорлик, инновацион гоёлар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили"га оид давлат дастурида Ўзбекистоннинг Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиши юзасидан музокараларни фаоллаштириш вазифаси белгиланди. Шу билан бирга, Ҳаракатлар стратегиясининг "Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили" давлат дастурида интеллектуал мулкга бўлган ҳуқуқни ҳимоя қилишга эътибор қаратилмоқда[2].

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Давлат рақобат қўмитаси маълумотларига кўра, сўнги йилларда товар белгиси билан боғлиқ интеллектуал мулк ҳуқуқи бузилиши ҳолатлари 7 мартага кўпайган

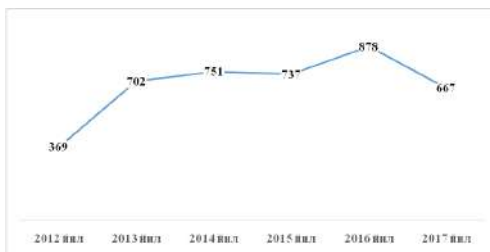
(1-расм) [6].

1-расм. Товар белгиси билан боғлиқ интеллектуал мулк ҳуқуқи бузилиши бўйича Давлат рақобат қўмитасига бўлган мурожаатлар сони
Манба: Давлат рақобат қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланди

Шу билан бир қаторда, Интеллектуал мулк агентлиги томонидан контрафакт аудио-видео материаллар, фонограмма ва ЭЎМ дастурлари билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар сони ҳам ўсиб бормоқда

2-расм[7].

2-расм. Интеллектуал мулк агентлиги томонидан аниқланган контрафакт аудио-видео материаллар, фонограмма ва ЭЎМ дастурлари сони
Манба: Интеллектуал мулк агентлиги маълумотлари асосида тайёрланди

Шу боис кейинги йилларда республикада интеллектуал мулк ҳимоясини таъминлаш тенденцияларига назар ташласак, бу борада сезиларли ишлар олиб борилаётганлигини кўриш мумкин.

Ҳозирда, мамлакатимиз куйидаги интеллектуал мулкни муҳофаза қилиш соҳасида 14 та конвенция, шартнома ва битимларга аъзо ҳисобланади [8]:

- Жаҳон интеллектуал мулк ташкилоти(ЖИМТ)ни тузиш тўғрисидаги Стокгольм конвенцияси;

- Саноат мулки ҳимояси тўғрисидаги Париж конвенцияси;
- Патент бўйича ҳамкорлик Вашингтон битими;
- Товар белгиси тўғрисидаги қонунлар Женева битими;
- Микроорганизмларга халқаро патент бериш тартиби ва депозитини эътироф этиш тўғрисидаги;

- Товар ва хизматлар ёрлиқларини рўйхатдан ўтказиш ва халқаро таснифи тўғрисидаги Нишса шартномаси;
- Халқаро патент таснифлаш тўғрисидаги Страсбург келишуви;
- Ўсимликларнинг янги турларини ҳимоя қилиш бўйича халқаро Париж конвенцияси;
- Патент ҳуқуқи тўғрисидаги шартнома;
- Саноат намуналаринининг халқаро таснифини таъсис этиш тўғрисидаги Локарно келишуви;
- Ёрлиқларни халқаро рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги Мадрид протоколи;
- Бадиий-адабий асарларни муҳофаза қилиш тўғрисидаги Берн конвенцияси;
- Фонограмма ишлаб чиқарувчиларнинг манфаатларини фонограммани ноқонуний равишда фойдаланишдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги Женева Конвенцияси;
- ЖИМТнинг ижрочилар ва фонограмма тайёрловчилар ҳуқуқини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Рим конвенцияси.

Манба:www.lex.uzсайти маълумотлари асосида тайёрланди.

Шунингдек, ушбу соҳадаги ҳуқуқбузарликларга қарши курашишда ҳамкорлик қилишда бир қатор Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ташкилоти доирасида ва иккитомонолама келишувлар имзоланган[3].

Мавжуд маълумотлар таҳлилга кўра бундан ташқари, халқаро амалиётда ушбу соҳани тартибга солувчи, Ўзбекистон Республикаси қўшилмаган қуйидаги бир қанча конвенциялар мавжуд:

- ЖИМТнинг муаллифлик ҳуқуқи тўғрисидаги келишуви;
- ЖИМТнинг Интернет тўғрисидаги шартномаси;
- Товар белгилари ҳуқуқи тўғрисидаги Сингапур шартномаси;
- Саноат намуналарини халқаро рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги Гаага келишуви;
- Кўр, кўриш қобилияти паст ва бошқа имконияти чекланган шахсларга босма асарларни нашр этиш тўғрисидаги Марокаш шартномаси;
- Интеллектуал мулк ҳуқуқларининг савдо жиҳатлари бўйича (ТРИПС (TRIPS)) Келишуви шулар жумласидандир.

Халқаро доирада мутлақ ҳуқуқларни самарали муҳофаза қилишда Жаҳон савдо ташкилоти (ЖСТ)нинг Интеллектуал мулк ҳуқуқларининг савдо жиҳатлари бўйича (ТРИПС (TRIPS)) Келишувининг ўрни катта.

ТРИПС келишуви қуйидаги асосий принципларни ўз ичига олади:

- Миллий режим- хорижий юридик ва жисмоний шахслар ЖСТга аъзо давлатнинг маҳаллий фуқаролари билан бир хилда интеллектуал мулкларини ҳимоя қилинади;
- Кўпроқ қулайлик бериш режими - бирор бир давлат томонидан берилган имтиёз ва имкониятлардан бошқа давлат юридик ва жисмоний шахслари томонидан ушбу имтиёз ва имкониятлардан фойдаланишлари мумкин.

ТРИПС келишуви ЖСТга аъзо давлатлар учун қуйидаги интеллектуал мулк объектларини халқаро ҳуқуқий ҳимоя қилиш учун минимал кафолатлар ўрнатади:

- муаллифлик ва турдош ҳуқуқ объектлари;
- товар белгилари;
- келиб чиқиш жой номи;
- саноат намуналари;
- патентлар;
- электрон топологик микросхемалар.

Шунингдек, келишув адолатсиз рақобатга қарши ҳимоя қилиш қоидаларини белгилаб беради. Бу жараёнлар саноат мулкни ҳимоя қилиш бўйича Париж конвенцияси қоидаларига мос келади.

Юқорида санаб ўтилган интеллектуал мулк объектларининг ҳар бирига нисбатан ТРИПС келишувида умумий ва махсус қоидалар белгиланган. Махсус қоидалар муаян объектнинг ҳуқуқий муҳофазасининг ўзига хос хусусиятларини тартибга солади, умумий қоидалар эса, миллий режим ва энг кўп қулайлик бериш тартибини, интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш усуллари ва воситаларини, шунингдек интеллектуал мулк ҳуқуқлари бўйича руҳсат этилган чекловларни кўриб чиқади.

Келишув интеллектуал мулк эгаларининг ҳуқуқларимавжуд бўлган товарлар савдосини тартибга солишга қаратилган. Ҳужжатда интеллектуал мулк каoidмудтлақ ҳуқуқларни ҳимоя қилишнинг самарали механизми очиб берилган. Унга кўра, контрафакт маҳсулотлар ишлаб чиқарилиши ва тарқалишига қарши курашдаги асосий чора-тадбирлар сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- миллий ҳамкорлик ва координация - давлат ваколатли органларининг доимий ҳамкорлиги, ахборотлар алмашинувининг йўлга қўйилиши ва уларни мувофиқлаштирувчи органни ташкил этиш;

- халқаро ҳамкорлик - ўзаро ёки коллектив кўринишдаги контрафакт товарлар айланмаси бўйича ахборот базаларини яратиш;

- ҳуқуқ эгасининг ҳамкорлиги - ҳуқуқ эгаси бевосита контрафакт маҳсулотларга қарши курашдаги асосий иштирокчидир;

- суд фаолияти - муддатларни инобатга олган ҳолда ҳолат юзасидан ҳал қилув қарорларини ўз вақтида чиқариб бериш;

- махсус судлар - интеллектуал мулк масалалари учун алоҳида судлар жорий қилиш;

- маъмурий аниқлаш - божхона органларидан ташқари бошқа маъмурий органларнинг ҳам бевосита қатнашиши;

- жиноий суд ишлари - товар белгилари ва муаллифлик ҳуқуқидан ноқонуний тарзда, қасддан фойдаланилган ҳолларда жиноий жазони қўллаш;

- ошкор қилиш таъсири - контрафакт маҳсулотлар юзасидан чиқарилган суд қарорларини жамиятга эълон қилиб бориш;

- чегара назорати - давлат чегарасида ваколатли бир неча органларнинг бир вақтда фаолият олиб боришини таъминлаш орқали назоратни кучайтириш;

- процедураларни тезлаштириш - контрафакцияга гумон қилиниб тўхтатилган товарларни ушлаб туриш вақти 10 кун этиб белгиланган;

- жамият хабардорлиги ва ҳамкорлиги - контрафакт маҳсулотлар тўғрисида аҳолини хабардор қилиб бориш;

- ахборот ҳуқуқи - ҳар бир товарда тўлиқ маълумотларнинг бўлиши;

- воситачилик (медиация) ва арбитраж - бюрократик тўсиқлар ва халқаро ҳамкорлик - ўзаро ёки коллектив кўринишдаги контрафакт товарлар айланмаси бўйича ахборот базаларини яратиш;

- алоқа ва ахборот таъминоти - ваколатли органлар самарали ишлаши учун ахборот билан таъминлаш[9].

Ҳозирги кунда, интеллектуал мулк ҳуқуқини ТРИПС келишуви асосида ҳимоя қилишда аъзо давлатлар, асосан, 2 хил усулда олиб борилаётганлигини кўриш мумкин:

Биринчи усул ҳуқуқ эгасининг аризаси асосида олиб борилади. ТРИПСнинг 4-бўлимида қалбаки савдо белгиси ёки муаллифлик ҳуқуқи ўғирланган маҳсулотларни чегарада тўхташиб қолиш асослари кўрсатиб ўтилган бўлиб,

бундаасо ҳуқуқ эгасининг аризаси (52-модда) ҳисобланади. Кўп мамлакатларда, шу жумладан Ўзбекистонда ҳам янги таҳрирда қабул қилинган Божхона кодексига кўра, ушбу усулдан фойдаланиш кўрсатиб ўтилган[1].

Иккинчи усул "ex officio" тамойилига асосланади (ТРИПС 58-модда) [10]. Бунда ҳуқуқ эгасининг аризаси бўлмаганда ҳам ваколатли орган интеллектуал мулк ҳуқуқининг бузилиши юзасидан чоралар кўради. АҚШ, Япония, Европа Иттифоқи (ЕИ) давлатлари, Россия Федерацияси ва Қозоғистон каби мамлакатлар ушбу чоралардан фойдаланишмоқда.

Хулоса ва таклифлар

Юқоридагилар келиб чиққан ҳолда хулоса қилиш мумкинки, мамлакатимиз ЖСТга аъзо бўлишида интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилишда илғор хорижий давлатлар тажрибасини қўллаш самарали бўлади. Келгусида мамлакатимиз ушбу ташкилотга киришида мазкур соҳа механизмларини такомиллаштириш мақсадида қуйидаги чора - тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

- ТРИПС Келишуви ва унда иштирок этиш масалаларини ўрганиш ва келгусида интеллектуал мулк ҳуқуқи бузилган товарларни чегарада ушлаб қолиш имконини берувчи қонунчилик механизмларини такомиллаштириш шу жумладан, "ex officio" тамойилидан фойдаланиш имконини берувчи қонунчилик базасини яратиш;

- ТРИПС келишувида белгиланган интеллектуал мулк масалалари учун алоҳида судлар жорий қилиш.

References

1. Customs Code of the Republic of Uzbekistan // National database of legislative acts "Lex.uz", 2016.
2. The State program on implementation of the Action Strategy on five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021 in the year of Active Investments and Social Development was approved by Decree of the President of the Republic of Uzbekistan of January 17. 2019. DP-5635.
3. National database of legislation of the Republic of Uzbekistan "Lex.uz", 2019.
4. Akramkhadjayeva Z.S. The problems of improving civil legal protection of intellectual property rights: Autoref. Diss. ... can. leg. scien. - T.: TSLI, 2008. - P. 5.
5. Karpova N.N. Russias accession to the WTO and protection of intellectual property- "Russian business", 2012. - P. 17-25.
6. Idris K. Intellectual property is a powerful tool for economic growth: overview // http://www.wipo.int/freepublications/ru/intproperty/888/wipo_pub_888_1.pdf.
7. Yashina Yu. protection of intellectual property in Uzbekistan: problems, their solutions // Веб-сайт uzreports.news - <http://www.uzreports.news/analytics/zashita-intellektualnoy-sobstvenosti-v-uzbekistane-problemi-puti-ih-resheniya> 04.04.2018.
8. Bobojonov M.K., Yusupxanova G.Sh. Collection of legal documents regulating activities in the field of intellectual property // Intellectual Property Agency of the Republic of Uzbekistan. T.: 2017. - P. 8.
9. Blakeney M. Guidebook on enforcement of intellectual property rights. Queen Mary Intellectual Property Research Institute Queen Mary. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/april/tradoc_122641.pdf.
10. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, (TRIPS).1994 y.
11. Uzbekistanand World Trade Organization// Веб-сайт mft.uz - <http://www.mft.uz/ru/news/ozbekiston-va-butun-jahon-savdo-tashkiloti-14.03.2018>.